

Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi

Gültekin SÜMER*

Özet

Bir devletin dış politikasında görülen en temel karakteristiklerden biri, süreklilik ve değişim arasında gözlenen çekişmedir. Süreklilik bir devletin dış politikasını belli parametreler arasında tutarak ona bir kimlik kazandırır. Sürekliliğin gerek içsel nedenlerden, gerekse de dışsal nedenlerden dolayı bir devletin dış politikasının gereklerine cevap veremez hale gelmesiyle, değişim bir devletin dış politika çıkarları için gereklilik halini alır. Dış politikada değişim yapmak bir seçim olduğu kadar aynı zamanda da bir kaçınılmazlık anlamına gelir. Bir devletin dış politikasını değişime zorlayan iç ve dış dinamikler ne kadar baskın çıkarsa, değişim yapmak da o kadar kaçınılmaz hale gelir.

Anahtar Kelimeler: Süreklilik, Değişim, Dış Politika, Büyük Güç, Uluslararası Sistem

GİRİŞ

Karşılaştırmalı dış politika analizlerinin amacı, devletlerin dış politikaları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri yakalayarak kapsamlı bir dış politika kuramının oluşumuna katkıda bulunmaktır. Devletlerin dış politikalarında görülen benzerlikler ve farklılıklar, bizi bazı devletlerin uzun süreli olarak izlediği dış politikayı neden terk etmeye kolay kolay yanaşmadığı ve zamanı geldiğinde de neden böyle bir politikayı terk ettiği veya terk etmek zorunda kaldığı sorusuyla karşı karşıya bırakmaktadır. İşte bir devletin uzun süreli olarak izlemekte olduğu dış politikayı terk etmekle karşı karşıya kalması nedeniyle, devletlerin dış politikalarında görülen süreklilik ve değişim bir çekişmeyi andırır. Gerçekten de, süreklilik ve değişim sürekliliğin kazandıracağı istikrar ve durgunluk ile değişimin getireceği yenilik ve belirsizlik arasında bir çekişme anlamına gelir. Bu çekişmeden hangisinin galip çıkacağını söz konusu devletin dış politikasını şekillendiren ulusal güç öğeleri ile dış politika değişkenleri belirleyecektir. Bu yüzdendir ki, bu çalışmanın ana amacı bir devletin dış politikasındaki sürekliliğin altında yatan temel mantığı

* Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü'nde öğretim üyesi

ortaya koyarak, ortaya çıkan değişimin altında yatan dinamikleri belirlemek ve bu dinamikleri sınıflandırmaktır.

Bir devletin dış politikasını şekillendiren etkenler öncelikle ulusal güç öğeleridir.¹ Dış politikanın sermayesi niteliğinde olan ulusal güç öğelerinin devletten devlete farklılık göstermesi dış politikanın şekillenmesinde önemli yer tutar. Dış politikayı etkileyen öğelere öncelikle James N. Rosenau'nun klasikleşmiş "teori öncülü" (*pre-theories*) değişkenleri ile yaklaşmakta fayda var. Rosenau söz konusu değişkenleri kişi, rol, devlet, toplumsal ve sistemik olmak üzere 5 grupta toplamıştır. Kişi değişkeni karar alıcıların belirleyiciliğine, rol değişkeni karar alıcıların buldukları konuma uygun davranma eğilimlerine, devlet değişkeni devlet yapısının karar alıcıları ne derece sınırladığına, sosyal değişken bir toplumun sahip olduğu değerlerin, ulusal bütünlük düzeyinin ve sanayileşme derecesinin o devletin dış ilişkilerinin etkisine işaret etmektedir. Bu değişkeni sosyo-ekonomik değişken olarak tanımlayıp zenginleştirmek daha yerinde olacaktır. Son olarak da sistemik değişken bir devletin dış dünyadan gelen coğrafi ve ideolojik etkilere ne kadar açık olduğuna işaret eder.² Bu değişkenlerin etkisi özellikle devletler arasında büyüklük farklılıkları kendisini belli ettikçe daha çarpıcı bir biçimde görülmektedir. Sürekliliğin bir göstergesi olan rol değişkeni gelişmiş büyük ve küçük devletlerde en üst sıradadır. Buna karşılık gelişmemiş küçük ve büyük devletlerde bireyin belirleyiciliği en üst sıradadır. Bu durum ister istemez devlet değişkeninin belirleyiciliğini daha alt sıralara itmektedir.³ Doğal küçük devletler sistemsel değişikliklerden çok fazla etkilenirken büyük devletler daha az etkilenmektedirler.⁴

Bu dış politika değişkenleri bir devletin kendine özgü dış politika karakteristiğinin oluşumunda daha belirgin rol oynarlar. Değişim ve sürekliliği tayin edecek bu değişkenlerin devletlerin dış politikada aldıkları şekil ve onların göreceli ağırlığıdır. Değişim çeşitlerinde bu rol değişkenlerinin aldığı şekli görmek faydalı olacaktır. Ancak özellikle izlediği dış politika bakımından farklılık gösteren bir devletin dış politikasını anlayabilmek için, söz konusu devletin iç yapısına ve siyasal gelişimine eğilmek gerekir. Bu etkenler bir devletin dış politikasındaki süreklilik-değişim çekişmesi ile ilgili olarak atacağı adımların alt ve üst sınırlarını bazı istisnai durumlar dışında doğru biçimde ortaya koyabilmektedir. Bu etkenlerin devletlerin dış politikalarını nasıl şekillendirdiğini süreklilik ve değişimi ele alırken göreceğiz.

SÜREKLİLİK

Dış politikada süreklilik bir devletin dış politikasının uzun süreli olarak temel ilke ve esasları koruyarak belli parametrelerin dışına çıkmaması veya çıkamaması anlamına gelir. Diğer bir deyişle, bir devlet uzun süreli olarak izlediği dış politikayı değiştirmeyi ya rasyonel bulmamaktadır ya da böyle bir değişime gidecek olanaklardan yoksundur. Sürekliliğin günümüzdeki birçok devletin dış politikası-

¹ Bu konuda bkz. Bruce Russett ve Harvey Starr, *World Politics: The Menu for Choice*, Fifth Edition, (New York: Freeman, 1996), s. 115-138.

² James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, (New York: The Free Press, 1971), s. 108.

³ *Ibid*, s. 113

⁴ *Ibid*.

nın bir karakteristiği haline geldiğini görüyoruz. İsviçre daimi tarafsızlık politikası izlerken, Japonya II. Dünya Savaşından bu yana kendi ekonomik refahına hizmet eden bir dış politika izlemeyi uygun bulmuştur. Bir devletin sürekli olarak aynı dış politikayı izlemesinin altında yatan dinamikler o devlete ister istemez süreklilik yönünde bir rasyonalite kazandırır.

Bir devletin dış politikasında görülen süreklilik, basit bir iktidar değişiminden etkilenmeyecek dinamiklerin bir devletin dış politikasına hâkim olmasından kaynaklanır. Bu dinamikler ne kadar güçlü olursa değişim yapmak son derece maliyetli ve aynı zamanda da irrasyonel hale gelir. Bir dış politikanın süreklilik karakteri alması, iç dinamiklerden kaynaklanacağı gibi, dış dinamiklerden de kaynaklanabilir. Sürekliliğin iç dinamiklerden kaynaklanması öncelikle dış politika ile ilgili kaynakların yetersizliğinden kaynaklanır. Bu bakımdan sürekliliğin çoğu zaman bir seçimden çok, bir zorunluluk olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü bir devletin dış politikasını şekillendiren kaynakların sınırlı olması o devletin tanımladığı sınırların dışına çıkmasını frenleyici etki yapar. Oral Sander'in önemle işaret ettiği gibi, Türk ekonomisinin kuruluşundan beri yaşadığı kaynak sorunu Türkiye'yi Batı bloğu ile ortak hareket etmeye iten en önemli dinamiklerden biri olmuştur.⁵ Bir ülkenin sahip olduğu nüfus potansiyeli ve bununla bağlantılı olarak ekonomik ölçeğinin yetersiz kalması söz konusu devletin dış politika hedeflerini büyütmesine olanak tanımaz. Kişi başına düşen gelir bakımından yüksek düzeyde olan bir ülke, nüfus potansiyeli bakımından yetersiz ise, böyle bir ülkenin dış politikasında gözle görülür bir değişiklik yapması son derece güçtür.

Bir devletin kuruculuğunu üstlenen veya siyasi kaderini uzun süre elinde bulduran liderler de o devletin dış politika ilke ve geleneklerinin oluşumuna katkıda bulunarak dış politikaya süreklilik karakteri de kazandırabilirler. Nitekim George Washington görevden ayrılırken yaptığı veda konuşmasında ABD'nin Avrupa işlerine karışmaktan uzak durması gereğinin altını çizmiştir. Washington'un belirlediği bu ilke uzun yıllar Amerikan dış politikasının başlıca geleneği olmuştur. Kemal Atatürk ile birlikte de Türkiye yeni bir dış politika kimliği kazanarak dış politikasına hâkim olan ilkeleri yeniden belirlemiş ve yayılcı bir dış politikadan özellikle kaçınmıştır.

Sürekliliği besleyen bir diğer etken de, bir devletin dış politikasında istikrara tanıdığı önceliklidir. Bu yüzden devletler uzun süreli olarak izledikleri dış politikayı kolay kolay terk edemezler; çünkü denenmiş politikalar yeni politikaların getireceği belirsizliklere karşı güvence anlamı taşır.⁶ Nitekim uzun süreli olarak daimi tarafsızlık politikası izleyen devletlerin dış politikasının değişmemesinin altında bu devletlerin istikrara verdiği önem yatmaktadır. Daimi tarafsızlık politikası izleyen devletlerin uluslararası güç çekişmelerinin dışında kalması, bu devletlere diğer devletlerce göz ardı edilen farklı diplomasi kanalları açmaktadır. Böyle bir politika, özellikle kaynakları sınırlı olan devletlere uluslararası alanda ayrı bir konum ve kimlik kazandırmaktadır. Bu yüzden bu türden devletlerin daimi tarafsız-

⁵ Oral Sander, 'Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri', Melek Fırat (der), *Türkiye'nin Dış Politikası*, 3.Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), s. 71-99.

⁶ Michael I. Handel, 'Surprise and Change in International Politics', *International Security*, Cilt 4 No. 4, Bahar 1980, s.57-85.

lık politikasını benimsemesi aynı zamanda bir dış politika stratejisinin adıdır. Nitekim İsviçre, İsveç, Norveç, Avusturya gibi devletler kazandıkları ayrıcalıklı konum sayesinde uluslararası arabuluculuk çabalarında aktif rol oynayabilmişlerdir. Norveç'in Filistin sorununun çözümüne yönelik 1993'te Oslo Anlaşmalarındaki arabuluculuğu, bu devletin prestijli konumu sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu devletlerin böyle bir stratejiyi terk etmeleri, hiç kuşkusuz bu devletlerin uluslararası alanda oynadığı arabuluculuk rolüne zarar verecektir. Daimi tarafsızlık politikasının sürekliliği beslemesi, aynı zamanda böyle bir seçeneğin o ülkenin uluslararası prestijini yükseltmesinin kamuoyunda ve ülkenin siyasal seçkinleri arasında yerleşmiş bir inanç oluşturmaktan kaynaklanır. İsviçre'nin geleneksel tarafsız dış politikası bu durumun tipik bir örneğini oluşturur. Bir dış politikada sürekliliğin istikrarı beslediğine dair inanç ne kadar güçlü hale gelirse, o dış politikanın temelden değişmesine karşı olan siyasal seçkinlerin konumu koruması da o derece kolay olur.

Bir devletin dış politikasının süreklilik kazanması aynı zamanda o devletin uluslararası alanda yer ettiği konumla doğrudan ilgilidir. Bir devletin uluslararası alandaki konumu ne kadar sağlamlaşırsa o devletin bu konumdan uzaklaştırması o kadar güç hale gelir. Bu bakımdan bir devletin dış politikasında süreklilik karakterinin ağırlık kazanması aynı zamanda söz konusu devletin dünya gücü konumuna ulaşmış olması ile ilgilidir. Çünkü sürekliliği besleyen en önemli etkenlerden biri statükocu uluslararası düzendir; çünkü statükocu bir uluslararası düzenden en fazla yararı sağlayan statükonun devamından yarar sağlayan büyük güçlerdir. Bu bakımdan dünya gücü statüsüne ulaşmış bir devletin dış politikasında değişikliğe gitmesi kendi iradesinden kaynaklanmaz. Bu süreklilikte büyük güç konumunda olan bir devlet için güç araç yerine amaç haline gelmiş durumdadır. Çünkü güç devletler için aynı zamanda sembol olarak anlamına gelir. Bunun da ötesinde, uluslararası politikanın tek geçerli para birimi olarak görülür.⁷ Gücün tıpkı para gibi gelecek için bir güvence oluşturmaları devletleri de güce amaç ve sembol olarak bakmalarını beraberinde getirmektedir. Tıpkı paranın farklı ihtiyaçları karşılamasında olduğu gibi, devletler de sahip oldukları güçle çıkarlarını maksimize edebilecekleri gibi, dünya savaşlarından sonra görüldüğü gibi kolektif güvenlik çabalarında da yer alabilirler. Bu yüzden dünya gücü olan bir devletin bu konumundan feragat etmesi, uluslararası alanda güç boşluğunun doğmasına kapı aralayarak uluslararası güvenlik sorunlarını beraberinde getirecektir. Bu bakımdan herhangi bir zorlayıcı neden olmadığı sürece hiçbir dünya gücü bu konumundan feragat etmeye yanaşmayacaktır. Büyük devletlerin prestij politikasına sınıksız bağlı kalmaları da bu sürekliliği beslemektedir. Bir dünya gücünün dış politikasının süreklilik kazanmasının günümüzdeki örneğini hiç kuşkusuz Amerikan dış politikasında görüyoruz. Soğuk Savaştan sonra tek süper güç olarak kalan ABD'nin bu konumu, hiç kuşkusuz dış politikasındaki sürekliliği desteklerken seçim şansını azaltıcı etki yapmaktadır. ABD'nin bu konumundan feragat etmesi öncelikle uluslararası alanda güç boşluğu yaratacak olmasından dolayı ülkedeki dış politika seçkinleri tarafından uygun bulunmayacaktır. ABD'nin

⁷ Karl W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Third Edition, (New Jersey: Prentice Hall, 1988), s. 46-49.

aynı zamanda Batı dünyasının doğal lideri olarak görülmesi de böyle bir devletin dış politikasındaki sürekliliği güçlendirmektedir. Nitekim Soğuk Savaşın bitiminden sonra işbaşına gelen Clinton yönetimi dış ilişkilerinde çok taraflılığa verdiği öneme karşın, ABD'nin dünyaya liderlik etmesi gerektiğine olan inancından geri adım atmamıştır. Dönemin dışişleri bakanlarından Warren Christopher ABD liderliğinin olmadığı bir dünyada ortaya çıkacak güç boşluğunun dünyayı kaosa sürükleyeceğini vurgulamaktan geri durmamıştır.⁸

Küresel bir güç olarak süreklilikten geri adım atamayacak bir devlet de hiç kuşkusuz Rusya'dır. Rusya'nın öncelikle dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip olması bu devletin dış politikasını meşru dış politika çıkarlarını korumakla sınırlı kalmasına olanak tanımamaktadır. Kaldı ki, uluslararası güvenlik ile ilgili en can alıcı sorunların, Rusya ve çevresini yakından ilgilendirmemesi düşünülemez. Bu yüzden Rus dış politikasında devamlılık karakterinin ağır basması son derece doğal bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında unutulmamalıdır ki, Rus dış politikası için süreklilik aynı zamanda bir kimlik sorunudur. Bu sürekliliğin en iyi göstergesini Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı ile ortak hareket etme politikasını terk etmesinde görüyoruz. 1993'ün ortalarından itibaren dışişleri bakanı Andrey Kozirev'in öncülüğünü yaptığı bu politika Rus muhalefetinden tepki almakta gecikmemiştir. Kozirev muhalefet tarafından Batı'ya karşı olan romantik yaklaşımla suçlanmıştır.⁹ Bunun sonrasında da Kozirev yerini Sovyet dış politika geleneğinin temsilcisi olan Yevgeni Primakov'a bırakmak zorunda kalmıştır. Primakov ile birlikte Rus dış politikası Batı ile arasına geleneksel Sovyet dış politikasına uygun olarak mesafe koymakta gecikmemiş ve geçmişte olduğu gibi dünya gücü olduğunu Batıya hatırlatma gereği duymuştur. Çünkü Rus dış politikası için Batı ile arasına mesafe koymak onu alternatif kıla- caktır bir kimliktir.

Bir devletin dış politikasında görülen süreklilikte ülkedeki dış politika bürokrasisinin göz ardı edilemeyecek bir etkisi bulunur. Bilindiği gibi dış politika bürokrasisinin görevlerinden biri de sahip oldukları örgütsel hafıza ile karar alıcıların daha ihtiyatlı bir tutum almasını sağlamaktır.¹⁰ Dış politikayla ilgili karar alıcıların uzmanlıktan uzak olmaları dolayısıyla dış politika bürokrasisinin birikimine ihtiyaç duymaları doğaldır. Bu haliyle bürokrasilerin bir anlamda varoluş nedeni gereğinde karar almayı kişilerin yaptığı hatalardan kurtarmaktır.¹¹ Ne var ki, bürokrasileri oluşturan haklı nedenler aynı zamanda bürokrasilerin kemikleşmesini beraberinde getirerek kendi örgütsel önceliklerini ulusal çıkarların üstüne koymalarını da beraberinde getirebilir. Çünkü bürokrasiler kaynak ve personel anlamında kendi 'örgütsel sağlıklarını' ön planda tutarlar.¹² Bu şekilde bürokrasilerin kendi dar çıkarlarını (*parochial*) savunmaları, süreklilik halini almış olan dış politikaların değiştirilmesini son derece güç bir hale sokmaktadır. Bu durum bürokrasileri değişime kapalı hale gelen aygıtlara dönüştürerek, bürokra-

⁸ Warren Christopher, 'America's Leadership, America's Opportunity', *Foreign Policy*, Cilt. 98, No 4, s. 6-27.

⁹ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, Third Edition, (New York: Routledge, 2002), s. 353.

¹⁰ Christopher Hill, *Changing Politics of Foreign Policy*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003), s. 77.

¹¹ Henry A. Kissinger, *American Foreign Policy: Three Essays*, (New York: Norton, 1969), s. 25.

¹² Russett ve Starr, *World Politics*,...s. 238.

sileri dış politika değişiminin önündeki en önemli engellerden biri haline getirmektedir. Bu bağlamda Kissinger'ın, bürokrasilerin sahip olduğu birikim bir kesinlik oluşturduğu ancak bu kesinliğin yaratıcılık pahasına satın alındığı şeklindeki değerlendirmesi son derece yerindedir.¹³ Hiç kuşkusuz dış politika bürokrasileri arasındaki en güçlü olanlarından biri askeri bürokrasidir. Özellikle askeri bürokrasinin ABD'de askeri-endüstriyel kompleks anlamında silah sanayi ile ortak çıkarlarının olması hiç kuşkusuz sürekliliği destekleyen bir etkidir. Askeri harcamaların Amerikan ekonomisindeki önemini bilen karar alıcılar, kendi öncüllerine benzeyen dış politika kararlarından geri adım atamamaktadır.¹⁴ Askeri-endüstriyel kompleks aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası koşullara uyum sağlamakta da gecikmemiştir. Polonya'nın 2002 yılında NATO'ya kabul edilmesinden sonra 48 adet F-16 uçağı satın almasını da bu mantıkla düşünmek gerekir.¹⁵ NATO'nun genişlemesiyle kendisini gösteren dış politika sürekliliğinin askeri-endüstriyel komplekse kazandırdığı yarar açık bir biçimde görülmektedir.

Rol değişkeni bir devletin zaman içerisinde yerine oturmuş dış politikasının iktidar değişmelerinden ne kadar az etkilendiğine işaret etmesiyle süreklilik bakımından bir ölçüt anlamına gelir. Bu bakımdan bir dış politika ne kadar kökleşip kurumsallaşırsa onu değiştirmek de o kadar zor hale gelmektedir. İktidara gelmeden önce dış politikada köklü değişime gideceği iddiasında bulunan bir liderin söz konusu devletin temel dış politika parametrelerini yerinden oynatması kolay değildir. Çünkü iktidar koltuğuna oturan bir karar alıcı, o devletin dış politika gerçeklerini, değişimin getireceği bilinmezliklerle birlikte yeniden düşünme durumundadır. Karar alıcı koltuğuna oturan kişinin söz konusu devletin dış ilişkileriyle ilgili yeni gerçeklerle tanışması değişim yapmasını daha da güçleştirecektir. Nitekim Winston Churchill, I. Dünya Savaşından önce Almanya ile girişilen silahlanma yarışının yararsızlığını savunurken, donanma bakanı konumuna geldiği zaman savaş gemisi inşası için daha fazla ödenek talep etme noktasına gelmiştir.¹⁶ Çünkü karar alıcı konumuna gelen kişinin o devletin daha önce hangi yükümlülükler altına girdiğini ve bunun ülke menfaatleri açısından getireceği yararları bilmesi mümkün değildir. Karar alıcı koltuğuna oturan kişiler aynı zamanda, benimsedikleri görüşleri bütün ulusun çıkarları ışığında gözden geçirmek zorundadırlar.

Sosyo-ekonomik değişkenlerin bir devletin dış politikasındaki ağırlığının ne düzeyde olduğu da sürekliliği belirleyici bir etkidir. Bunun önemi, bir ülkede ulusal değerlere atfedilen önemden kaynaklanır. Ulusal değerlerin üst düzeyde rol oynadığı bir kamuoyu karar alıcıların hareket alanını daraltarak onların değişim yapmasını güçleştirir. Bu durum özellikle ulusal dava haline gelmiş sorunlar söz konusu olduğu zaman kendisini belli eder. Ulusal değerler yanında, bütün devletlerin dış politikasında gözettiği temel değer ve çıkarlar (*core values and interests*) bulunmaktadır. Bu temel değer ve çıkarlar bir devletin ayakta kalması

¹³ Kissinger, *American Foreign Policy*..., s. 18.

¹⁴ Charles W. Kegley, Jr. ve Eugene R. Wittkopf, *American Foreign Policy: Pattern and Process*, Second Edition (New York: St. Martin's Press, 1982), s. 259-260.

¹⁵ Chalmers Johnson, *Der Selbstmord der Amerikanischen Demokratie*, Çev: Hans Freundl ve Thomas Pfeiffer, (Munich: Blessing, 2003), s. 383.

¹⁶ Russett ve Starr, *World Politics*..., s. 237-238.

için vazgeçilmez olan bağımsızlık ve toprak bütünlüğü gibi bir devletin en fazla önem atfettiği değer ve çıkarlardır.¹⁷ Bunlardan geri adım atılması bir devletin varlığının büyük bir darbe yemesi olarak algılanabilir. Bu temel değer ve çıkarlara verilen önem her devlete göre değişkenlik gösterir. Bu temel çıkar ve değerlere yönelik tehditler ne kadar kalıcı ve şiddetli olursa, o devletin dış politikasındaki sürekliliği güçlendirmesi kaçınılmazdır. Çünkü böylelikle bir devletin bütün dış ilişkileri bu amaca hizmet eder hale gelmektedir. Bu temel değer ve çıkarların ne olduğunun kesinlikten uzak bir biçimde geniş olarak tanımlanması dış politikadaki sürekliliği güçlendirecektir. Bu durumun en iyi örneğini İsrail dış politikasında görmek mümkündür. Çünkü İsrail'in temel dış politika hedefleri ile ulusal güvenliği arasında hiçbir ayırım bulunmamaktadır. Birçok İsraili için Batı Şeria ve Golan Tepelerinin elde tutulması da İsrail'in var olma amaçları ile özdeştir.¹⁸ Dış politika ile güvenlik arasında hiçbir ayırımın bulunmaması İsrail dış politikasındaki devamlılığı güçlendirmektedir. İşte bu temel değer ve çıkarların zaman içerisinde kemikleşmesi siyasetçilerin değişim yapmasının önünü kesmektedir. Sosyo-ekonomik değişkenleri ele alırken değinmeden geçilemeyecek bir konu da bir devletin dış politikasına yön veren toplum içerisinde yer etmiş çıkar çevrelerinin ağırlığıdır. Hiç kuşkusuz bunların en başta gelenlerinden biri Yahudi lobisinin Amerikan dış politikasının belirlenmesindeki etkisidir. Yahudi lobisinin ABD'nin Ortadoğu politikasının belli başlı parametrelerini tayin eden aktör konumuyla Amerikan dış politikasının en etkili aktörlerinden birisidir. Bu lobinin en çarpıcı başarılarından biri, 1973'teki Yom Kippur Savaşından sonra Ford yönetiminin yürüttüğü İsrail ile Mısır güçlerinin birbirinden ayrılması (*disengagement*) görüşmelerinde görülmüştür. Ford yönetiminin, İsrail'in uzlaşmaz tavrı nedeniyle bu devlete ekonomik yardımı kesme tehdidinde bulunması üzerine en etkili Yahudi lobilerinden olan AIPEC'in girişimiyle Amerikan Kongresi üyesi 76 Senatör İsrail'e baskı yapılmasına karşı çıkan bir bildiri imzalamışlardır. Bunun sonrasında, Ford yönetimi İsrail'e yönelik baskıdan geri adım atmak zorunda kalmıştır.¹⁹

Bir devletin dış politikasının süreklilik kazanmasında iç dinamikler kadar dış dinamikler de etkili rol oynar. Öncelikle dış siyasi coğrafyadan gelen etkenlerin bir devletin dış politikasındaki süreklilik yönündeki eğilimleri beslediğini görüyoruz. Kendisini sürekli dış tehdit altında hisseden bir devletin dış politikasında süreklilik karakteri ağır basar. Bu durumu Rus dış politikasının gelişiminde görmek mümkündür. Rusya'nın Boğazlar ile Akdeniz'e çıkışının sınırlı olması, kuzeyinin buzullarla kaplı olması, doğu ve güneyinin bir dizi devletle çevrili olması şeklindeki özel konumu karar alıcılardaki güvensizliği besleyerek bu devleti sıcak denizlere inme şeklindeki yayılmacı politikalara yönlendirmiştir.²⁰

Hiç kuşkusuz en önemli dış dinamiklerden biri de, büyük güçlerin küçük ve orta büyüklükteki devletlerin dış politikalarına yaptığı etkidir. Devletlerin büyük

¹⁷ K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, Fifth Edition, (New Jersey: Prentice Hall, 1988), s. 123-124.

¹⁸ *Ibid.*, s. 125.

¹⁹ John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007), s. 38.

²⁰ Zbigniew Brzezinski, *Game Plan: A Geostategic Framework for the Conduct the US-Soviet Contest*, (Boston :The Atlantic Monthly Press, 1986), s. 31.

güçler tarafından kendilerine sağlanan güvenlik garantilerinden kolay kolay vazgeçememesi de sürekliliğe hizmet eden bir dışsal etkidir. Nitekim Türkiye'nin II. Dünya Savaşından sonra ABD'nin güvenlik şemsiyesi içersine girmesi Türk dış politikasındaki süreklilikte önemli rol oynamıştır.

Bir devletin dış politikasındaki sürekliliğin kökleşmesi, diğer bir gücün zorlaması (*compellence*) sonucunda da gerçekleşebilir. Bir devletin dış politikasının diğer bir güç tarafından değiştirilmesi sık rastlanan bir durum olmasa da, özellikle güç kaymasıyla sonuçlanan savaşlarda alınan yenilgiler bu türden sonuçlar doğurmaktadır. Bir dış gücün zorlaması sonucunda değiştirilen dış politika zaman içersinde bir kimlik kazanarak belirli parametrelerin kolay kolay dışına çıkmaz. Japonya ve Almanya'nın II. Dünya Savaşından sonra dış politikalarında bağımsızlıklarını yitirmeleri ve nüfuz politikalarından uzak durmaları bu duruma işaret etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında köklü bir değişim geçiren Japon dış politikasının gelişimine baktığımızda, bu devletin ilk önce kayıtsız şartsız bir ABD dayatması içersine girdiğini görüyoruz. Bu sayede Japon siyasetinin militarist kökenleri ortadan kaldırılabilmiştir. Japonya'nın düzenli ordu bulundurmasını yasaklayan Japon anayasasının 9. maddesi bu olgunun en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. İkinci safhada, ABD bu ülkenin ekonomik açıdan kendi ayakları üzerinde durabilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda toprak reformu yapılmış ve ağır sanayi yeniden canlandırılmıştır. İki taraf arasında 1951'de yürürlüğe giren San Francisco Barış Antlaşması ile ilişki daha dengeli bir düzeye gelmesi, ilişkilerin son safhasını oluşturmuştur. Japonya'da iktidarda bulunan Yoshida pragmatik bir tercihle, tarafsız kalmanın getireceği belirsizlikler yerine ABD ile ortak hareket etmenin Japonya için güvenlik ve refah getireceği yönünde bir politika izlemiştir.²¹ Bu doğrultuda, ekonomik kalkınma ve büyüme ihtiyacı ABD tarafından oluşturulan Japon dış politikasının itici unsuru haline gelerek, bu dış politika için istikrar anlamına gelmiştir.²² Kâr amacı güden devlet dışı aktörlerin konumlarını güçlendirmesi de Japon dış politikasındaki sürekliliğe hizmet etmiştir.²³ Japon dış politikasının parametrelerinin II. Dünya savaşı sonrasındaki zaman dilimi içersinde yerine oturması seçimle işbaşına gelen iktidarların bu parametrelerin dışına çıkmasını doğal olarak zorlaştırmıştır. Bu yönde, yoğun iç ve dış baskıyla karşı karşıya kalacak iktidarlar dış politikada köklü bir değişikliğe gitmeyi riskli bulacaklardır. II. Dünya Savaşı sonrasında Alman dış politikasında gözlenen süreklilikte ise güvenlik ihtiyacı ve ekonomik kalkınma etkili olmuştur. Alman dış politikası için Avrupa bütünleşmesini gerçekleştirmenin başlı başına bir hedef haline gelmesi de Alman dış politikasını çok taraflılığa yönelterek dış politikasında istikrara hizmet etmiştir.²⁴ Bu politikanın öncülüğünü üstlenen Konrad Adenauer, II. Dünya Savaşından sonra yalnızlaşan Alman dış politikası için çıkış yolunun, ülkesini Avrupa kurumlarına entegre etmekten geçtiğinin bilincine varmıştır. Böyle bir çıkış yolunun Alman dış politikası için normalleşme süreci anla-

²¹ Roy Macridis, *Foreign Policy in World Politics*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1992), s. 193-199.

²² Ryan K. Beasley et al, *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, (Washington D.C.: CQ Press, 2002), s. 147.

²³ *Ibid.*, s. 152.

²⁴ *Ibid.*, s. 74.

mına gelmesi, birlikte kazanma anlayışının Avrupa'ya egemen olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu sayede, Almanya hem Fransa için sorun olmaktan çıkacak hem de yeni Avrupa'da kendisine yer bulabilecekti.²⁵

Sürekliliği ele alırken bunun bir devletin dış politikasına ne gibi yararlar sağlayıp, ne gibi maliyetler yüklediğine de değinmekte yarar var. Olumlu tarafıyla süreklilik, devletler arasındaki belirsizlikleri azaltarak uluslararası politikada istikrara daha fazla hizmet eder. Süreklilik aynı zamanda, bir devletin dış politikasına istikrar kazandırarak kurumsallaşmayı beraberinde getirir. Bu sayede maceracı dış politikalarının önünü kesmek mümkün hale gelebilir. Öte yandan süreklilik karakteri kazanan bir dış politikanın, söz konusu devletin uzun vadeli dış politika hedeflerine olumsuz etkileri de olabilir. Dış politikada katı bir sürekliliğe bağlı kalmak değişimin getireceği fırsatları göz ardı etmek anlamına gelir. Uzun süreli olarak, katı bir yalnızlık veya daimi tarafsızlık politikası izlemek, bölgede doğabilecek güç boşluğunun başka bir devlet tarafından doldurulmasına seyirci kalmak anlamına gelir. İdeolojik nedenlerle değişime kulakları tıkmak da diğer devletlerle yapılacak ittifaklara kapıyı kapatmak anlamına gelir. Sürekliliğin bir başka olumsuz tarafı ise, istikrar adına süreklilikte ısrarlı olmanın bir devletin büyük güçlere olan bağımlılığını artırmasıdır.

Bir devletin dış politikasında rol oynayan iç ve dış dinamiklerin sürekliliğin devam etmesini zorlaştırması ve olanaksız kılması durumunda süreklilik ömrünü tamamlar. Sürekliliğin ömrünü tamamlaması resmi bir politika değişikliği olabileceği gibi, resmi politikaya varmadan, filli anlamda da kendini gösterebilir. Örnek olarak, bir devlet fiili anlamda dünya gücü olma konumunu yitirmiş olabilir veya ideoloji merkezli dış politika izleyen bir devlet bunu dış politika çıktılarında dönüştüremez hale gelebilir. Dış politikada sürekliliğin ömrünü tamamlamasıyla, değişim kaçınılmaz hale gelir.

DEĞİŞİM

Bir devletin dış politikasında sürekliliği kazançlı kılan etkenlerin gücünü yitirmesiyle değişim dinamikleri kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlar. Değişim dinamiklerinde görülen kıpırdanmalar sonucundadır ki bir devlet dış politikasında değişiklik yapar veya böyle bir zorunluluğu hisseder. Bir devletin dış politikasında değişimin bir zorunluluk haline alması, sürekliliğin değişim dinamiklerini kontrol edememesine işaret eder. Devletlerin dış politikalarında görülen değişim yapmaya iten dinamikleri nasıl bir yöntem benimsenmelidir? George Modelski dış politika değişimine olan yaklaşımında değişimi güç girdisi, güç çıktısı, çıkar ve hedefler şeklinde dört dış politika değişkeni arasındaki ilişkiye dayandırmaktadır. Bu değişkenlerin birinde yaşanılacak değişiklik diğerlerini de etkileyecektir. Hedeflerin değişmesi çıkarları etkilerken çıkarların değişmesi de hedefleri etkileyecektir.²⁶ Devletleri dış politikalarında değişim yapmaya iten dinamikleri daha iyi

²⁵ Macridis, *Foreign Policy*...s. 73-75.

²⁶ George Modelski, *A Theory of Foreign Policy*, (New York: Frederick A. Praeger, 1962), s. 105. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 1-99.

anlamanın bir diğer yolu da, devletlerin dış politikalarında görülen değişimi sınıflandırmaktır. Devletlerin geçirdikleri dış politika değişimlerini, seçimli-zorunlu, içsel-dışsal, köklü-sınırlı ve ani-aşamalı olarak sınıflandırmak mümkündür.

Seçimli-Zorunlu Değişim

Bir devletin dış politikasının değişmesiyle ilgili yapılabilecek ilk ayırım seçimli ve zorunlu değişimdir. Çünkü kabul etmek gerekir ki, bir devletin dış politikası seçim ve sınırlama arasında gidip gelme anlamı taşır.²⁷ Dış politikada yapılan seçim pozitif bir değişim anlamına gelirken, sınırlama negatif bir değişim ve süreklilik anlamına gelmektedir. Değişim dinamiklerinin sürekliliği tutan etkenlere baskın çıkması değişimi kaçınılmaz kılacaktır. Seçim yoluyla bir devletin dış politikasının değişmesi doğal olarak bir devletin dış politika seçeneklerinin çeşitliliğine işaret eder. Özellikle güç artışı yoluyla dış politika seçenekleri çeşitlenen bir devlet dış politika hedeflerini büyütmek yoluyla kendi iradesiyle değişimi gerçekleştirmeye uygun bir devlet haline gelir. Doğal olarak böyle bir değişim ancak umulan yararın umulan maliyetin üstüne çıkmasıyla mümkün olabilir.²⁸ Kuşkusuz bu hedef büyütmedeki en önemli etken, bir devletin ekonomik gücünde meydana gelen pozitif bir değişimdir. Çünkü bu durum ister istemez söz konusu devletin uluslararası konumunu gözden geçirmesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenlerdir ki, Almanya'nın XIX. yüzyılın sonlarından itibaren dünyanın önde gelen sanayi güçlerinden birisi olması sonucunda değişen dış politikası dünya politikası üzerinde adeta deprem etkisi yapmıştır.²⁹ Seçim yoluyla bir devletin dış politikasının değişmesi esas olarak içsel nedenlerden kaynaklanmakla beraber dışsal etkenler de bir devleti dış politikasında değişim yapmaya itebilir. ABD'de 1968'de işbaşına gelen Nixon-Kissinger ekibi çift kutuplu sistemin etkisini kırmanın yolunu Çin Halk Cumhuriyeti'ne açılmakta aramıştır. Uluslararası politikada köklü değişikliklerin yaşanması da bir devleti dış politikasında seçim yapma durumuyla karşı karşıya bırakabilir. Uluslararası politikada doğacak güç boşluğunun yarattığı belirsizlik de başat güçleri dış politikalarını gözden geçirmeye itebilir. Devletler uluslararası alandaki belirsizliğe karşı verilecek en iyi cevabın nüfuz artışı olduğu sonucuna varabilmektedir.³⁰ Çünkü artan güvenlik kaygıları devletleri bu kaygıların ancak yayılma ile giderilebileceği şeklinde bir sonuç çıkartmaya itebilmektedir.³¹ Özellikle II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu sonuçlar ABD'ye uluslararası politikada başat bir konuma yükselme yönünde cesaretlendirici bir etki yapmıştır.

Zorunluluk sonucunda değişim, seçim yapma şansının bulunmaması veya çok sınırlı olması anlamına gelir. Bir devletin zorunlu olarak dış politikasını değiştirmesi dış politika seçeneklerinin daralması anlamına gelir. Bu bakımdan zorunluluk sonucundaki değişim genelde bir devlet için bir gerileme anlamı taşır.

²⁷ Hill, *Changing Politics...* s. 294.

²⁸ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, (Princeton: Princeton University Press, 1981), s. 50.

²⁹ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Dördüncü Baskı, (Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1993), s. 245.

³⁰ Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, (Princeton: Princeton University Press,1998), s. 20.

³¹ *Ibid.*

Dış politika seçeneklerinin daralmasının en belirgin örneğini İngiltere'nin XIX. yüzyılın sonlarından itibaren küresel ekonomik gücünü kaybetmesiyle dış politikasındaki hedeflerini küçültmesinde görüyoruz. İngiltere'nin ekonomik düşüşüne, ABD'nin yükselişi ve Soğuk Savaşın eklenmesi bu devleti dünya gücü olma konumundan uzaklaştırmıştır. 1956'daki Süveyş harekâtının fiyaskoyla sonuçlanması, İngiltere'nin artık eski konumuna ulaşamayacağını göstermesi bakımından dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Nitekim Soğuk Savaşın en gerilimli dönemlerinin yaşandığı 1960'larda, İngiltere'yi yöneten iktidarlar bu ülkenin sahip olduğu kaynaklarla dünya gücü olma konumunun sürdürülemeyeceğini anlamakta gecikmemişlerdir.³² Bir devletin dış politikasının zorunluluk sonucunda değişmesi aynı zamanda karşı karşıya bulunduğu tehditlerin düzeyi ile doğrudan ilgilidir. II. Dünya Savaşında Sovyet işgaline uğraması sonucunda Finlandiya daimi tarafsızlık politikası izlemeyi ulusal çıkarları açısından daha rasyonel bulmuştur. Bu doğrultuda iki blok arasında çıkacak gerginliklerden olabildiğince az zarar görmek için Cumhurbaşkanı Juho Kustil'in öncülüğünde Sovyetler Birliği ile yakınlaşma arayışına girmiştir. Bunun sonucunda, 1948'de Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasında "Fin-Sovyet Dostluk İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalanmıştır.³³ Böylelikle Finlandiya kendisini büyük güç çatışması dışında tutarak dış politika kimliğini inşa edebilmiştir.

Bir devletin uluslararası politikadaki konumunu ciddi biçimde etkileyecek bir savaşa girmesi de o devletin dış politikası açısından zorunlu değişim anlamına gelebilir. Özellikle böyle bir savaşta ağır yenilgi alan bir devlet, bu yenilgi sonrasında daha gerçekçi bir dış politika izleme noktasına gelebilir. Almanya ve Japonya'nın II. Dünya Savaşında aldığı yenilgi, bu devletler için zorunlu dış politika değişimini beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde, 1967'deki 6 Gün Savaşında aldığı yenilgi sonrasında Mısır, İsrail devletini ortadan kaldırmanın gerçekçi olmadığı noktasına gerilemek zorunda kalmıştır. Bu yüzdendir ki, 1973'teki Yom Kippur Savaşında Enver Sedat'ın başlıca hedefi 1967'de kaybettiği toprakları geri alabilmekten başka bir şey değildi. Öte yandan ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşlar aynı zamanda intikamcı duyguları körükleyerek, devletleri yayılcı politikalar izlemeye de itebilir.³⁴

Tüm bunlara karşın, uluslararası konjonktürün değişmesi seçimli-zorunlu ayrımının her zaman netlikle yapılmasına olanak tanımamaktadır. Bu durum ister istemez seçimli mi zorunlu mu tartışmasını beraberinde getirmektedir. Özellikle dünya savaşlarından sonra oluşan belirsizlikler devletleri dış politikalarını gözden geçirmeye şartlandırmaktadır.

İçsel-Dışsal Değişim

Bir devletin dış politikasında görülen bir diğer değişim türü, içsel veya dışsal nedenlerden kaynaklanan değişimdir. İçsel nedenlerden kaynaklanan değişim, içsel kaynaklı dinamiklerin o devletin dış ilişkilerine nüfuz ederek dış politikasını doğ-

³² Roy Macridis, *Foreign Policy in World Politics*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1992), s. 16.

³³ *Ibid.*, s. 309-310.

³⁴ Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations*, Fourth Edition, (New York: Alfred A. Knopf, 1967), s. 50-52.

rudan etkilemesidir. Kuşkusuz böyle bir değişimin en iyi habercisi, seçimli değişimde olduğu gibi söz konusu devletin ekonomik güç olarak yükselişidir. Bir devletin ekonomik bir güç olarak yükselmenin altında hiç kuşkusuz devletlerin yaşadığı farklı büyüme oranları yatmaktadır. Bu farklı büyüme oranlarının dış politika çıktıklarına dönüşmesi ister istemez devletlerin dış politikalarındaki sürekliliği bozucu etki yapmaktadır. Öyle ki, Robert Gilpin farklı büyüme oranlarını uluslararası politikada görülen güç kaymalarının ana dinamiği olarak görmektedir.³⁵ İçsel değişimin en köklü sonuçlar vermesini, yayılmacılık ve onun yol açtığı hegemonya savaşlarında görüyoruz. Bir devletin ihtiyacını duyduğu kaynakları kendi içinden sağlayamaması, o devleti bu kaynakları sınırları dışından sağlamak için yayılmacı bir dış politika izlemeye itebilir.³⁶ Bir devletin yayılmacı eğilimler içersine girmesi o ülkenin nüfus artışı ve teknolojik ilerlemeler sonucu yaşadığı büyümeyle gerçekleşir.³⁷ Bu durum devletlerin gerek kaynak ve pazar yönünden gerekse de, askeri güç, siyasi nüfuz ve prestij yönünden çatışmasını beraberinde getirir.³⁸ İngiltere ile Almanya arasında I. Dünya Savaşı öncesinde başlayan silahlanma yarışında kaynak rekabetinin kızışmasının büyük payı olmuştur. Çünkü Wilhelm Almanyası liderliği Almanya'nın ekonomik yayılmasının güçlü bir dayanma ile desteklenmesi gerektiği inancındaydı.³⁹ Paul Kennedy, XIX. yüzyılın sonlarında başlayan Alman yayılmacılığını açıklarken bu ülkenin ya statükoyu değiştirecek güç araçlarını zaten elinde bulundurması ya da bu tür araçları yaratacak maddi kaynaklara sahip olmasının altını çizmektedir.⁴⁰

Diplomasi tarihinde görülen bütün içsel kaynaklı değişimlerin altında ekonomik ve teknolojik dinamikler yatmaz. İdeolojilerin ve kişilerin belirleyiciliği de başlı başına içsel değişimi tetikleyen dinamikler olmuştur. İdeolojilerin belirleyiciliğini her şeyden önce köklü rejim değişikliklerinde görüyoruz. Temel hedefi içinde bulunduğu siyasi coğrafyayı değiştirmek olan faşist rejimlerin dış politikalarında görülen en köklü ve ani dış politika değişikliklerinden birisidir.

Devrimci sistem herhangi bir gücün mevcut statükodan tatmin olmayıp onu değiştirmeye çalıştığı düzendir. Çünkü devrimci sistemde çatışmalar o çerçeve içersinde kalmayıp o çerçevenin meşruiyeti nedeniyle ortaya çıkmaktadır. İdeolojilerin köklü bir biçimde değişime yol açması kendisini aynı zamanda devrimlerde gösterir. Çünkü devrimler kurulu düzene meydan okumak ve gereğinde savaşı da devrimin tamamlayıcı ögesi haline getirmek anlamına gelir. Gerçekten Halliday'in de belirttiği gibi tarihteki bütün devrimler istisnasız devrim ihracı arayışı içersinde olmuşlardır.⁴¹ Fransız ve Bolşevik devrimleri tarih içersinde bu değişimin en iyi örneklerini sergilemektedirler. İran devrimi de, iç politika ile dış politika arasında herhangi bir ayırım gözetmemesiyle devrimci dış politikaya örnek oluşturmaktadır. Nitekim Humeyni'nin bu konuda "İslam devrimini dünyaya

³⁵ Gilpin, *War and Change*...,s. 93.

³⁶ Nazli Choucri ve Robert C. North, *Nations in Conflict: National Growth and International Violence*, (San Fransisco: Freeman, 1975), s. 18.

³⁷ *Ibid.*,s. 28.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, s. 103-113.

⁴⁰ Kennedy, *Büyük Güçlerin*...s. 247.

⁴¹ Fred Halliday, *Rethinking International Relations*, (Houndmills: Macmillan, 1994), s. 136.

ihraç etmek için çalışmalıyız. Şayet kapalı bir çevrede yalnız kalırsa kesinlikle yenilgiyle karşılaşırız" demesi, aslında bütün devrimlerin dış politikalarını özetlemektedir.⁴² Devrimci dış politikaların tüm bu radikal hedeflerine karşın, birçok devrimci dış politika zaman içinde statükocu uluslararası düzene yenik düşmek zorunda kalmıştır; çünkü devrimci rejimler statükocu uluslararası düzen ile nerede duracağı belli olmayan bir çatışma içersine girer. Bu çatışmanın nerede son bulacağını statükocu dış çevrenin ne kadar baskın çıkacağı belirler. Bu çatışmanın ülkenin bütününe yüklediği maliyet nedeniyle sürdürülemez hale gelmesi durumunda devrimci dış politikalar statükocu uluslararası düzene yenik düşmek durumunda kalırlar ve daha gerçekçi bir kimliğe bürünürler. Nitekim İran-Irak savaşının yıpratıcı etkilerinden sonra İran, devrim ihracının kendi kaynaklarını aşan bir dış politika hedefi olduğunu anlama noktasına gelmiş ve bu politikayı terk etmiştir. Bunu takiben İran'ın yeni dış politikası bölgede meşru sayılan bir güç olmak üzerine odaklanmıştır.⁴³ İran aynı zamanda bölgedeki konumunu güçlendirebilmek için dış ekonomik ilişkilerini canlandırma ihtiyacı duymuştur. Muhammed Hatemi'nin 1997'de cumhurbaşkanı seçilmesiyle bu değişim ihtiyacı ivme kazanmış ve İran içine düştüğü diplomatik yalnızlıktan kurtulmak için diplomasisini çeşitlendirme ihtiyacını hissetmiştir.⁴⁴ Hatemi bu doğrultuda, başta Suudi Arabistan olmak üzere bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzeltme arayışına girmiş ve ülkesini terörizme destek veren devletler listesinden çıkartma çabası içersine girmiştir.⁴⁵ Devrimci dış politikaların statükoya boyun eğmesinin bir başka örneğini, Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasında görmek mümkündür. Uzun yıllar ideolojik dış politikadan geri adım atmayan ÇHC'nin özellikle ABD'ye bakışında 1970'ler ile birlikte fark edilir bir değişim gözlenmiştir. Bu değişimde özellikle 1960'ların sonlarından itibaren gerginleşen Çin-Sovyet ilişkileri etkili olmuştur. ÇHC'ye açılma politikasının mimarlarından olan Kissinger'a göre, Mao Zedong'un aldığı yakınlaşma kararında özellikle Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya işgali etkili olmuştur.⁴⁶ ÇHC'nin dış politikasında gözlenen gerçek değişim, Mao'nun ölümü sonrasında Deng Xiaoping'in iktidarı ele almasıyla gerçekleşmiştir. Deng, kapitalist kamp ile komünist kamp arasındaki çatışmaların kaçınılmazlığını reddederek, ÇHC'yi statükocu uluslararası düzenle bütünleştirmeyi amaçlayan bir dış politika izlemiştir. Deng'i böyle bir pragmatizme iten en önemli kaygı, ÇHC'nin sanayileşmiş dünyanın çok gerisinde kalmasıydı. Deng, ÇHC'nin kaynaklarını ekonomik modernleşmeye aktarabilmesinin ancak statükocu dış çevreyle bütünleşmesi halinde mümkün olabileceğinin bilincine varmıştı.⁴⁷

İdeoloji etkeninin sahip olduğu çekim gücüyle bir devletin dış politikasında nasıl başlı başına fark yaratacağını en çarpıcı biçimde Sovyet dış politikası ile Rus dış politikası arasındaki farkta görmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin sa-

⁴² İhsan D. Dağı, *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998), s. 75.

⁴³ Mohsan M. Milani, 'Iran, the Status Quo Power', *Current History*, Cilt. 104, No. 678, 2005, s. 30-36.

⁴⁴ Beasley et al, *Foreign Policy in Comparative...*, s. 227.

⁴⁵ Önder Ozar, 'Iran's Foreign Policy in the post-Revolutionary Era', *Turkish Review of Middle East Studies*, Cilt 15, Annual 2004, s. 267-328.

⁴⁶ Henry Kissinger, *White House Years*, (Boston: Little, Brown and Company, 1979), s. 167.

⁴⁷ Macridis, *Foreign Policy...*, s. 249.

hip olduğu ideolojik silahın, bu ülkenin sahip olduğu kaynaklar ile birleşmesi bu devleti süpergüç konumuna getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ardılı olan Rusya Federasyonu sahip olduğu askeri güç ve doğal kaynaklardan ötürü büyük güç olma konumunu devam ettirebilmiştir. Fakat Rus dış politikasının Sovyetler Birliği'nin elinde bulundurduğu ideolojik silahtan yoksun kalması Rusya'nın nüfuzunu Sovyetler Birliği'nin nüfuzunun çok gerisinde bırakmıştır.

Liderler bir devletin dış politikasında yeni bir hedef tanımlamasına giderek o devletin uluslararası politikadaki konumunu değiştirmekte belirleyici bir rol üstlenirler. Liderlerin ön ayak oldukları köklü bir dış politika değişimi kendisini öncelikle bir devleti yükselen bir güç konumuna dönüştürme şeklinde gösterir. I. Petro ve Bismarck, bu bakımdan verilebilecek en iyi örneklerdir. Liderler aynı zamanda sahip oldukları dünya görüşüyle söz konusu devletin dış politikasına yeni bir kimlik kazandırmak isterler. Charles de Gaulle'ün kişiliğinde şekillenen Fransız dış politikası, Soğuk Savaş şartları düşünüldüğünde bir zorunluluk olmadığı için liderlerin dış politika hedeflerindeki belirleyici etkisinin altını çizmektedir. De Gaulle Fransa'nın Atlantik İttifakı'na olan bağımlılığını azaltarak Fransa'yı yeniden söz sahibi bir devlet haline getirmek istemiştir. De Gaulle aynı zamanda bu amaca hizmet etmek için yürütmeyi kuvvetlendirmekten kaçınmamıştır.⁴⁸ Dış politika hedefleri gerçekçi olmasa da Fransa, bir süreliğine de ABD'den bağımsız bir dış politika izleyebilmiştir.

Liderlerin bağımsız değişken olması aynı zaman da algılama boyutundan da kaynaklanır. Liderlerin dış çevreyi nasıl algıladıkları devletleri dış politikalarında değişime götürmüştür. Saddam Hüseyin'in Soğuk Savaşın bitmesini güç boşluğu olarak algılayarak Kuveyt'i işgal etmesi bu devletin dış politikasını neredeyse sıfır noktasına indirmiştir. Algılama sonucunda yaşanan değişimin bir başka örneğini İndira Gandhi döneminde Hindistan'ın izlediği dış politikada görmek mümkündür. Gandhi, Nehru'nun Bağılantısızlık ile özdeşleşmiş geleneksel dış politikasından uzaklaşarak reelpolitik bir çizgiyi benimsemiştir. Böyle bir değişimin altında, Gandhi'nin devletlerin güvenliklerini ancak güç artışıyla gerçekleştirebilecekleri inancı yatmaktaydı.⁴⁹ Nitekim Gandhi, Hindistan'ın meşru gördüğü ekonomik çıkarları ve güvenlikle ilgili talepleri kabul edilmediği takdirde Nepal ve Bhutan'ı güç kullanmakla tehdit etmiştir.⁵⁰

Liderlerle ilgili göz ardı edilmemesi gereken bir nokta da, kişilerin belirleyiciliğinin en üst düzeyde olduğu özellikle gelişmekte olan ülkelerde, liderlerin iktidardan düşmesi veya aniden ölümünün, dış politikada hissedilir bir değişime yol açmasıdır. Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın 1970'teki beklenmeyen ölümüyle liderliği ele alan Enver Sedat ile birlikte Mısır dış politikası köklü bir değişim geçirerek Moskova ile bağlarını koparmış ve ABD ile yakınlaşma yolunu seçmiştir.

Dışsal nedenlerden kaynaklanan değişim ise, öncelikle uluslararası politikada yaşanan köklü değişikliklerinin sonucunda meydana gelir. Tarih içersinde uluslararası politikada yaşanan köklü değişiklikler ağırlıklı olarak hegemonya savaşla-

⁴⁸ *Ibid.*, s. 43.

⁴⁹ Macridis, *Foreign Policy...*, s. 249.

⁵⁰ Beasley et al, *Foreign Policy in Comparative...*, s. 175.

rının sonrasında meydana gelmiştir. Hegemonya savaşlarının belirleyiciliği, uluslararası sistemi kökünden değiştirerek dünya politikasında güç kayması yaratmasından kaynaklanır.⁵¹ Bunun nedeni güç kaymalarıyla sonuçlanan savaşların sonrasında beliren güç boşluğunun yeni güçlerin uluslararası politikaya dâhil olmasını beraberinde getirmesidir. 1618–1648 arasındaki Otuz Yıl Savaşlarında sonra Kutsal Roma Cermen imparatorluğunun çözülmesinden sonra beliren güç boşluğu Prusya'nın yükselişine ortam hazırlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Batı dünyasının liderliğini üstlenmesini bu şekilde de değerlendirmek gerekir. Buna benzer şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1829 Osmanlı-Rus Savaşından sonra çözülme sürecine girmesi, Rusya'nın II. Alexander döneminden itibaren (1855–1881) Panislavizmi devlet politikası olarak benimsemesine yol açmıştır. Hiç kuşkusuz, I. ve II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu köklü sonuçlardan dış politikası etkilenmeyen hemen hiçbir devlet olmamıştır. Büyük güç savaşları sonucunda güç kaymalarının oluşması küçük ve orta büyüklükteki devletlerin büyük güçlere yaklaşmasını beraberinde getirir.

Uluslararası politikada güç dengesinin bozulması tehlikesi nedeniyle gerginliğin tırmanması da başlı başına bir dış politika değişiminin habercisidir. Özellikle dünya savaşları öncesinde silahlanma yarışının hız kazanması şeklindeki keskin saflaşmaların oluşması, birçok devletin dış politikası üzerinde ani etki yapar. Uzak Doğu'da güç dengesinin bozulması sonrasında başlayacak bir silahlanma yarışının Japon dış politikasının sürekliliğine darbe vuracağı açıktır. Güç dengesinin bozulması sonrasında yaşanan dış politika değişikliklerinde büyük devletlerin belirleyiciliğinin altını çizmek gerekir. Özellikle orta ve küçük boyuttaki devletlerin dış politikalarının hareketlenmesinde uluslararası politikanın lokomotifini olan büyük devletlerin belirleyiciliği söz konusudur. Uluslararası ortamın gerginleşmesi küçük ve orta büyüklükteki devletlerin ittifaklara dâhil olmalarına yol açabilir. Nitekim iki dünya savaş arasındaki istikrarsızlık ortamında, Küçük Antantı oluşturan Çekoslovakya, Polonya ve Romanya Fransa'ya yaklaşarak bu devletle güvence antlaşmaları imzalamışlardır. Yükselişe geçen bir gücün yaptığı etkiler de diğer devletlerin dış politikalarını gözden geçirmelerine yol açabilir. Bu gözden geçirme yeni yükselişe geçen bir güce yaklaşma şeklinde olabileceği gibi, güç dengesi endişesiyle başka bir devletle yakınlaşma şeklinde de olabilir.

Büyük güçlerde yaşanan ideolojik dönüşümler de, diğer devletlerin iç politik süreçlerine nüfuz ederek onların dış politikaları üzerinde köklü etkiler yapar. İdeolojik tehdit olarak kabul edilen devrimlere gösterilen tepkiler devletlerin dış politikalarının değişmesinde önemli rol oynar. Hiç kuşkusuz iki savaş arası dönemde özellikle Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinde Ekim Devrimi'ne gösterilen tepkinin azımsanamayacak bir rolü olmuştur; çünkü kıta Avrupasındaki faşist hareketler böyle bir sınıfsal devrimin yaşanmadığı XIX. Yüzyılda belli sınırlar içerisinde tutulabilmişti.⁵² Büyük güçlerde yaşanan ideolojik dönüşümlerle ilgili bu olgu, Almanya'da Nazizimin iktidara gelmesinin yaptığı spiral etkiyle Macaristan ve Romanya'da faşist rejimlerin iktidara gelmesinde de görülmüştür.⁵³

⁵¹ Gilpin, *War and Change*..., s. 198.

⁵² Eric Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl: Aşırıtlıklar Çağı* (1914-1991), Çev.Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996), s.150.

⁵³ Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl*..., s. 141-142.

Bir devletin dış politika dinamiklerini harekete geçiren bir başka etken de bir bölgenin yoğun bir dış nüfuzun etkisi altında bulunmasıdır. Bu durumu en çarpıcı biçimde, II. Dünya Savaşından sonra başta Mısır olmak üzere Ortadoğu devletlerinin gösterdiği tepkide görmek mümkündür. Bunun kadar önem taşıyan bir konu da, köklü sonuçlar doğuran savaşlar öncesinde uluslararası düzenin sona derece istikrarsız bir hal almasıdır. Özellikle dünya savaşları öncesinde silahlanma yarışının artması gibi keskin saflaşmaların oluşması, birçok devletin dış politikasını değiştiren etki yapar.

Hegemonya mücadelesinin orta ve küçük boyuttaki devletlerin dış politikalarını nasıl etkilediği Soğuk Savaş sonrasında çarpıcı biçimde görülmüştür. Soğuk Savaşın sonrasında liberal bir uluslararası rejimin egemen olmasıyla, küreselleşmenin ivme kazanması kaynakları sınırlı olan devletleri harekete geçirmekte gecikmemiştir. Gürcistan'da Saakaşvili'yi iktidara getiren liberal rejim değişikliği bu devletin aynı zamanda Rusya gibi bir hegemonyacı gücün baskısından kurtulmak istemesi şeklinde bir çıkış yolu anlamına gelmiştir. Bunun gibi, uzun yıllar yalnızcılık politikası izleyen Arnavutluk'un 2009'da NATO üyesi olması şeklinde kendisini gösteren köklü dış politika değişikliği, kaynakları son derece kısıtlı olan bu devletin ancak Batı dünyasıyla bütünleşerek uluslararası alanda daha iyi bir konuma geleceğinin bilincine varmasıyla açıklanabilir.

Dışsal nedenlerden kaynaklanan değişimi ele alırken, göz ardı edilmemesi gereken bir dinamik de uluslararası sistemin yaptığı etkilerdir. Uluslararası sistem, uluslararası politikadaki değişiklikleri özendirdiği kadar aynı zamanda da sınırlayabilmektedir. Çok kutuplu bir uluslararası sistem, güç mücadelesini özendirirken, çift kutuplu sistem küçük ve orta büyüklükteki güçleri iki kutuptan birine yanaşmaya özendirir. Çok kutuplu sistemdeki büyük güç sayısının fazla olması devletlerarasındaki kuşkuyu artırarak sistemdeki istikrarsızlığı beslemektedir.⁵⁴ Çift kutuplu sistem de, özellikle de sıkı olanı, devletlerin dış politikalarındaki hareket serbestisini sınırlamaktadır. Buna karşılık çift kutuplu sistemin çözülmesi, bölgesel düzeydeki alt sistemleşmenin belirginleşmesini beraberinde getirmiştir ki bu da bölgesel aktörlere daha serbest hareket etme olanağı tanımıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasının bilinen parametrelerini zorlamasının altında yine bu çözülmeyi aramak gerekir.

Çift kutuplu sistemin silah teknolojilerinin kazandığı boyut nedeniyle uluslararası güvenliği ciddi bir biçimde tehdit eder hale gelmesi sistemin başta gelen aktörlerini dış politikalarını gözden geçirmeye itebilir. Bu durum kendisini nükleer silahların çift kutuplu sistemin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu Soğuk Savaşta göstermiştir. 1962'deki Küba Krizi'nin yaptığı etkiler özellikle Sovyet dış politikasını daha gerçekçi bir çizgiye çekmiştir. Nitekim Küba Krizi'nden sonra Kruşçev, Berlin konusunda daha yumuşak bir tutum benimsemek zorunda kalmıştır. Daha önce Sovyetler Birliği'nin Berlin'deki nüfuzunu Doğu Almanya'ya bırakabileceği konusunda ultimatö vermiş Kruşçev, özellikle Küba krizinin yaptığı etkiyle Berlin duvarının inşa edilmesini gerekçe göstererek bu sorunu daha fazla tırmandırmaktan kaçınmıştır.⁵⁵

⁵⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (New York: McGraw-Hill, 1979), s. 165.

⁵⁵ Henry Kissinger, *Diplomacy*, (New York: Simon and Schuster Touchstone, 1995), s. 591.

Çift kutuplu sistemin katılaşması, dış politikada hareket alanı daralan ve güvenlik sorunları yaşayan devletleri kendilerine verilmiş olan rolü terk etmeye itebilir. Batı Almanya'da 1969'da şansölyeliğe gelen Willy Brandt "ostpolitik" (doğu politikası) ile köklü olmasa da Alman dış politikasında gözle görülür bir değişim yapmıştır. İki blok arasında çıkacak bir savaştan Avrupa'da en fazla etkilenecek taraf olan Almanya için Doğu Almanya ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşma politikası izlemek aynı zamanda iki kutuplu sisteme yönelik bir tepki niteliğindedir. Josef Joffe'nin de çok doğru bir biçimde altını çizdiği gibi, Brandt'ın bu politikası Almanya'yı II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu ile sürekli bir çatışma içersine sokma anlayışına meydan okuma anlamı taşımaktaydı.⁵⁶ Nitekim Brandt anılarında, Kissinger'in kendilerini süpergüç çatışmasının piyonlarından biri olarak görme rolünü reddetmenin zorunluluğuna dikkat çekmekten geri kalmıyor.⁵⁷

Neo-realist bir perspektifle bakıldığında uluslararası sistemin kutup sayısını azaltan bir yapıya doğru kayması, doğal olarak potansiyel güçler üzerinde baskı doğuracaktır. Bu baskı kendisini ne kadar güçlü hissettirirse, potansiyel güçlerin tercih şansı o kadar azalacaktır.⁵⁸ Fakat neo-realizm bu yaklaşımı bütün potansiyel güçler için doğal bir süreç anlamına gelmez. Çünkü böyle bir potansiyel güç öncelikle içeride bu role uygun iktidar dönüşümünü gerçekleştirmelidir. Hiç kuşkusuz Soğuk Savaş'ın sona ermesi neo-realizmin gücünün test edilmesi açısından da önemli bir sınav niteliğindedir. Bu konuda bazı neo-realist yazarlar tarafından Avrupa'da güç siyasetine geri döneceği şeklinde görüşler ileri sürülmüştür.⁵⁹ Ne var ki, uluslararası sistem denetiminin azalması, köklü bir siyasal dönüşüm yaşayan Almanya'yı güç siyasetinden uzak tutmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası geçirdiği evrimle bu ülkenin siyasal kültürünün tamamen değişmiş olması tek taraflılığı ön planda tutan bir dış politikayı dizginlemiştir.⁶⁰ Stanley Hoffman'ın da belirttiği gibi Almanya'nın ulaştığı refah seviyesinin beraberinde getirdiği istikrar ile hedef olarak belirlediği Avrupa bütünleşmesi, Alman dış politikasının güç siyasetine kaymasının önünü kesmiştir.⁶¹

Bir devletin dış politikasının dışsal etkiler sonucunda değişmesi üçüncü bir devlet tarafından yapılan zorlama sonucuyla da gerçekleşebilir. Çünkü böyle bir zorlayıcı politika, o devletin kaynaklarını zorlayarak onu geri adım atmaya itebilir. Reagan tarafından ortaya atılan SDI (Stratejik Savunma Girişimi) projesi, Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin dış politikasında köklü değişikliğe gitmesinde etkili olmuştur. Gorbaçov için bu projeye karşılık vermek, büyük bir durgunluğa

⁵⁶ Macridis, *Foreign Policy...*, s. 72.

⁵⁷ Willy Brandt, *Erinnerungen*, 4. Auflage, (Frankfurt am Main: Propyläen, 1990), s. 190.

⁵⁸ Christopher Layne, 'The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise' *International Security*, Cilt. 17, No. 4, 1993, s. 5-51.

⁵⁹ John J. Mearsheimer, 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War' *International Security*, Cilt. 15, No. 1, 1990, s. 5-56.

⁶⁰ John S. Duttfield, 'Political Culture and State Behavior: Why Germany Confounds Neorealism', *International Organization* Cilt. 53, No 4, 1999, s. 761-803.

⁶¹ Stanley Hoffmann, 'Correspondence: Back to the Future, Part II: International Relations Theory and Post-Cold War Europe', *International Security*, Cilt. 15, No.2, 1990, s. 191-192.

sürüklenmiş olan Sovyet ekonomisi için altından kalkılmaz bir yük anlamına gelecekti.⁶² Bu yönüyle SDI projesinin ülkedeki dış politika konsensüsüne darbe vurduğu gerçektir. Etkili bir biçimde uygulanan zorlayıcı diplomasi de, bir devletin dış politikasının değişmesinde etkili olabilir. Bunun en iyi örneklerinden birini uzun yıllar ABD karşıtı bir politika izlemiş olan Libya'nın değişen dış politikasında görmek mümkündür. Özellikle 1988'de 259 kişinin ölümüyle sonuçlanan Lockerbie olayıyla Kaddafi yönetimi terörizmle özdeşleştirilen bir devlet haline gelmiştir. Bu olaydan sonra bu devlete karşı uygulanan zorlayıcı diplomasi Libya'yı statükocu bir aktör haline sokmuştur. Bu zorlayıcı diplomaside, ABD önce George H. W. Bush ve ardından gelen Clinton yönetimleri ile birlikte Kaddafi yönetimini devirme politikasını terk etmiş ve bu ülkeye uyguladığı yaptırımlarla hedeflediği sonuca ulaşmak istemiştir. Libya petrol endüstrisinin ABD'nin teknik desteğine ihtiyaç duyması nedeniyle yaptırımlar etkisini göstermekte gecikmemiştir.⁶³ Zorlayıcı diplomasının diğer bir unsuru olarak, ABD yönetimleri kitle imha silahları edinmesine izin verilmeyeceği konusunda Kaddafi yönetimini uyarışlardır.⁶⁴ ABD diplomasisi bunu yaparken Libya'ya yönelik zorlayıcı diplomaside ölçülü hareket etmiş ve böyle bir diplomasiyi inandırıcı kılabilmek için Libya ile diyalog başlatma konusunda kapıyı açık tutmuştur. Bu doğrultuda Libya ile gerek kitle imha silahları gerekse de Lockerbie konusunda görüşmeler başlatılması olanaklı hale gelmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, Libya önce Lockerbie olayında ölenlerin yakınlarına 2,7 milyar dolar tutarında tazminat ödemeyi kabul etmiş ve ardından da kitle imha silahları programını sona erdirmeye yanaşmıştır. Libya'nın bu çizgiye gelmesinde, ABD'nin bu devlete rejimini değiştirmeye çalışmayacağı konusunda güvence vermesi de etkili olmuştur.⁶⁵ Zorlayıcı diplomasının doğru biçimde uygulanmasına örnek oluşturacak bu olay, diplomasi ve güç politikasının birbirlerini destekleyecek şekilde kullanılmasıyla mümkün olabilmıştır.⁶⁶

Köklü-Sınırlı Değişim

Bir devletin dış politikasında görülen değişim, köklü olabileceği gibi böyle bir değişim sınırlı da kalabilir. Köklü bir dış politika değişikliği bir devletin uluslararası ilişkilerdeki konumunu yeniden tanımladığı anlamdaki bir değişimdir. Böyle bir değişim, bir devletin yükselişe geçmesi şeklinde olabileceği gibi, düşüşe geçme şeklinde de kendisini gösterebilir. II. Wilhelm ile Almanya'nın "weltpolitik"(dünya politikası) izlemeye başlaması ile Theodore Roosevelt ile birlikte ABD'nin büyük bir ekonomik güç olmanın etkilerinden kaçamaması yükseliş şeklindeki köklü değişime örnektir. Yükseliş şeklindeki köklü değişim Sovyetler

⁶² John Lewis Gaddis, *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations, Provocations*,(New York: Oxford University Press, 1992), s. 44.

⁶³ Bruce W. Jentleson ve Christopher A. Whytock, 'Who won Libya? The Force-Diplomacy Debate and Its Implications for Theory and Policy' *International Security*, Cilt. 30, No. 3, 2005, s. 47-87.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*, s. 81.

Birliği örneğinde olduğu gibi dünya gücü olma potansiyeline sahip olan aktörlerde yaşanacak devrimler sonucunda da meydana gelebilir.

Düşüş yönlü köklü değişim ise, öncelikle iç dinamikler sonucunda meydana gelir. Yukarıda da işaret edildiği gibi, küresel ekonomik güç olma vasfını kaybetmesiyle İngiltere uluslararası alandaki konumunu gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Düşüş yönlü köklü bir değişim, Mihail Gorbaçov ile Sovyetler Birliği'nin dış politikasında yaşadığı dönüşümde olduğu gibi dış dinamiklerin zorlamasıyla da meydana gelebilir. Nitekim Gorbaçov dış politikada köklü değişime gitmesine gerekçe olarak karşılıklı bağımlılığın gerçeklik halini aldığı bir dünyada bir devletin kendisini bunun dışında tutmasının sürdürülebilir bir politika olmadığına altını çiziyor.⁶⁷ Gorbaçov getirdiği yeni düşünceyle dış dünyaya karşıt bir imajla bakmanın Sovyetler Birliği'ne getireceği maliyetlerin bilincine varmıştı.⁶⁸ Görüldüğü gibi, dış etkilerin baskın çıkması Gorbaçov'u daha gerçekçi bir dış politikaya iterek bu devletin dış politikasında köklü bir değişime yol açmıştır.

Bunların yanında, bir devletin blok değiştirmesi de köklü dış politika değişikliği anlamına gelir. Blok değiştirme, özellikle ideolojik anlam içermesi durumunda köklü dış politika değişimi anlamına gelebilir. Nitekim Tito'nun Stalin ile çatışması sonrasında Yugoslavya'nın 1948'de Kominform'dan çıkartılması ve sonrasında Bağlantısızlar hareketinin oluşumunda yer alması bu devlet için köklü bir dış politika değişimi anlamına gelmiştir.

Sınırlı dış politika değişimi ise, bir devletin uluslararası politikadaki konumunu yeniden tanımlamaya gitmeden, dış politika önceliklerini değiştirmesi anlamına gelir. Böyle bir değişim, bir devletin dış politikasını bir bölge veya bir devletle sınırlı kalmak suretiyle değiştirmesi şeklinde kendisini gösterebilir. Sınırlı bir değişim bir devletin temel dış politika parametrelerini değiştirmez; bu bakımdan sürekliliği sona erdirici bir etkisi olmaz. Sınırlı değişimin esası pragmatizmin her türlü ideolojik bakışa üstün gelmesine dayanır. Nitekim Türkiye 1964'teki Johnson mektubundan sonra Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini gözden geçirerek, bu devletle yakınlaşma yolunu seçmiş; fakat bu yakınlaşma Türkiye'nin 1945 sonrası izlediği dış politikanın köklü bir biçimde değişmesi anlamına gelmemiştir. Keza Brandt ve Hatemi ile değişen Batı Alman ve İran dış politikaları yine sınırlı değişime örnek oluşturmaktadır.

Ani-Aşamalı Değişim

Dış politika değişimi ile yapılabilecek son bir ayırım da ani ve aşamalı değişimdir. Ani dış politika değişimi kendisini en fazla devrimlerle ortaya çıkan rejim değişikliklerinde gösterir. Ani dış politika değişikliklerinin bir başka şekli de Bismarck Almanyası örneğinde görüldüğü gibi iç bütünlüğünü bir savaş sonucunda oluşturmuş olan devletlerin dış politikalarında görülür. Bir devletin kaderine uzun yıllar

⁶⁷ Mikhail Gorbachev, *Memoirs*, (London: Bantam Books, 1997), s. 519.

⁶⁸ *Ibid.*

hâkim olmuş bir liderin aniden ölümü de bir devlet için ani bir değişiklik anlamına gelebilir. Dışsal etkiler bakımından, uluslararası alanda savaş ortamının belirginleşmesi devletleri ani dış politika değişikliklerine iten en önemli etkenlerden birisidir. Demokrasiyle yönetilmeyen orta ve küçük boyuttaki devletlerde ani dış politika değişikliklerinin yaşanmasının, demokrasilere göre daha olası olduğunu söylemek yanlış olmaz. Herhangi bir frenleme mekanizmasının bulunmaması, özellikle diktatörlükle yönetilen rejimleri dış politikada kolaylıkla ani değişiklikler yapmaya sevk edebilmektedir.

Aşamalı değişim ise, bir devletin dış politikasının o devletin sahip olduğu yeni gerçekler ışığında evrim geçirmesi anlamına gelir; çünkü bir devletin dış politika gerçeklerinin kısa zamanda değişmesi kolay değildir. Bu yönüyle aşamalı değişim, bir devletin dış politikasında en sık görülen değişim türlerinden biridir. Dış politikanın geçirdiği bu evrimde, öncelikle bir devletin dış politika girdilerinin gözle görülür bir biçimde değişmesi önemli bir yer tutar. Uzun yıllar yalnızlık politikasını benimsemiş olan ABD, bu politikasını XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Başkan McKinley ile birlikte değiştirmeye başlamıştır. Amerikan dış politikasında görülen bu köklü değişim, öncelikle ABD'nin bir ekonomik güç olarak sivrilmemesinin bir sonucudur. Öte yandan aşamalı değişim İngiltere örneğinde olduğu gibi gerileme anlamına da gelebilir. 1930'lara gelindiğinde I. Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçlarına paralel olarak İngiltere'nin küresel konumu zayıflamıştı. Bu ülkenin sanayi çıktısı 1880'de 22,9 iken 1913'te 13,6'ya inmiştir.⁶⁹ Dünya ticareti içindeki payı ise oluşan para bloklarının etkisiyle birlikte 1913'te 14.15 iken 1937'de 9,8'e inmiştir.⁷⁰ Aşamalı değişimde bir devletin dış politikasının stratejik nosyon kazanmasının önemi inkar edilemez. İki savaş arasındaki dönemde Locarno Antlaşmaları'na varan süreçteki Alman dış politikasının gelişimi bu duruma örnek oluşturmaktadır. Bu dönemdeki Alman dış politikasının mimarlığını yapan Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann'ın etkili diplomasisi(1924-1929) ile Weimar Almanyası I. Dünya Savaşı sonrası içine düştüğü yalnızlıktan kurtularak Avrupa diplomasisinin merkezine oturmuştur. Stresemann'ın bu sonuca ulaşmasındaki en büyük etken, Fransa'nın Almanya'ya karşı duyduğu güvensizliği başarılı bir biçimde kullanabilmesiydi. İngiltere'nin geleneksel güç dengesi politikası nedeniyle Fransa'nın Almanya'ya karşı takındığı dayatma politikasını destek vermemektedir. Bunun bilincinde olan Stresemann, Fransa'nın tamirat borçları baskılarına karşı daha rahat hareket edebilmiştir.⁷¹ Stresemann bu diplomasisiyle I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa güvenliğinin Almanya olmadan gerçekleşmeyeceğini İngiltere'ye kabul ettirmeyi başarmıştır. Tüm bunların sonucunda Almanya'nın Locarno anlaşmalarına taraf olması Weimar Almanyası'nın içine düştüğü yalnızlıktan kurtulması bakımından diplomatik başarı anlamına geliyordu.

⁶⁹ Kennedy, *Büyük Güçlerin...*, s. 266.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 371.

⁷¹ Kissinger, *Diplomacy*, s. 269-270.

Bir devletin dış politikasında görülen aşamalı değişim dış politika bürokrasisinin etkisiyle de gerçekleşebilir. Dış politikada köklü değişim yerine, denenmiş politikaların istikrar getirdiğine inanan dış politika bürokrasileri azar azar yapılan değişikliklerle (*incrementalism*) gerçekleşecek bir değişime sıcak bakmaktadır. Çünkü bürokrasinin gözünde azar azar yapılacak bir değişim, bir devletin zaman içerisinde oluşmuş olan dış politika dengelerini bir anda sarsmaz ve belirsizliklerin kendisini belli ettiği bir uluslararası konjonktürde daha ihtiyatlı hareket etmek anlamına gelir.⁷²

Süreklilikte toplumsal değişken ile hükümsel değişken belirleyiciliği şüphe götürmezken, değişimi etkileyen değişkenler daha büyük bir çeşitlilik göstermektedir. İçsel değişimde liderlik ve sosyo-ekonomik değişken etkili rol oynarken, dışsal değişimde sistemsel değişken belirleyici rol oynamaktadır. Seçimli değişimde en büyük rolü liderlik değişkeni oynarken, zorunlu değişimde ise sosyo-ekonomik ve sistemsel değişken belirleyici rol oynamaktadır. Aşamalı değişimde sosyo-ekonomik değişken etkisini gösterirken, ani değişimde ise sosyo-ekonomik ve sistemsel değişkenler daha etkili olmaktadır. Köklü değişimde liderlik ve sosyo-ekonomik değişken belirleyici rol oynarken, sınırlı değişimde ise liderlik değişkeni belirleyici rol oynamaktadır.

Yukarıdaki sınıflandırmalarda dikkati çeken nokta, bu sınıflandırmaların birbirleriyle çakışmasıdır. Bu çakışmaları bir tabloya yansıtmak kuşkusuz en uygun olanıdır.

⁷² Hill, *The Changing Politics...*, 103.

	İçsel	Dışsal	Seçimli	Zorunlu	Anı	Aşamalı
Seçimli	II. Wilhelm Dönemi Alman Dış Politikası	Wilson'ın İdealist Dış Politikası				
Zorunlu	İngiltere'nin Ekonomik Düşüşü	Süveyş Krizi Sonrası İngiliz Dış Politikası				
Anı	İran Devrimi	1945 Sonrası Türk Dış Politikası	Osmanlı İmp'nun. Almanya ile İttifak yapması	1945 Sonrası Alman/Japon Dış Politikası		
Aşamalı	Almanya'nın Dünya Gücü Olarak Yükselişi	Hatemi Dönemi İran Dış Politikası	Brandt'ın Dış Politikası	İngiltere'nin Ekonomik Düşüşü		
Sınırlı	Stalin'in Ölümü Sonrası Sovyet Dış Politikası	De Gaulle Dönemi Fransız Dış Politikası	Nixon-Kissinger Dönemi Amerikan Dış Politikası	SSCB'nin Dağılması Sonrası Türk Dış Politikası	SSCB'nin Dağılması Sonrası Türk Dış Politikası	Hatemi Dönemi İran Dış Politikası
Köklü	Bolşevik Devrimi	1945 sonrası Alman/Japon Dış Politikası	I. Petro ile Rusya'nın Yükselişi	1945 sonrası Alman/Japon Dış Politikası	1945 Sonrası Alman/Japon Dış Politikası	ABD'nin Dünya Gücü Olarak Yükselişi
Dış Politikada Değişim Türleri						

Değişim Önündeki Engeller

Dış politikada değişim yapmak kadar, değişim yapamamanın neden mümkün olmadığını da incelemekte yarar var. Kimi zaman iktidara çok iddialı hedeflerle gelen bir liderin dış politikada öngördüğü değişimi gerçekleştirmede başarılı olamadığına tanık olunur. Benzer şekilde, bir devletin dış politika hedeflerini büyütmesi her durumda istenilen sonuçları vermez ve başarısızlıkla sonuçlanır. Bir devletin öngördüğü değişimi gerçekleştirememesinin önünde öncelikle kaynaklarla ilgili engeller bulunmaktadır. Bir devletin ekonomik ve teknolojik bağımlılığı ister istemez gerçek anlamda bir değişimin gerçekleşmesini güçleştirir. Aynı şekilde birçok devrimin dış politikada hedeflediği sonuca ulaşamamasının altında kaynak sorunu yatmaktadır. İstenilen değişimin gerçekleşmemesinde coğrafi etkilerin de rolünü göz ardı etmemek gerekir. Özellikle küçük boyutlu bir devletin küresel güçlerin yanı başında bulunması, böyle bir devletin dış politikasında değişim yapma gücünü sınırlayıcı etki yapar.⁷³

Hiç kuşkusuz demokrasilerde gözle görülür bir değişimi gerçekleştirmek demokratik olmayan rejimlere göre çok daha zordur; çünkü çıkar ve baskı gruplarının etkisinde olan demokrasilerdeki iktidarların hareket serbestisi daha sınırlıdır. İktidarlar dış politikada köklü bir değişim yapmanın getireceği risklerin bilinci içersindedirler. Alınan kararların başarısızlıkla sonuçlanması durumunda iktidarı kaybetme riski bulunurken, demokrasi olmayan rejimlerdeki iktidarlar alınan dış politika kararlarının başarısızlığından çok daha az etkilenir. Soğuk Savaş ele alacak olursak, Sovyetler Birliği'ne ciddi anlamda stratejik ödünler verme şeklindeki bir yaklaşma politikası hiçbir ABD başkanının göze alacağı bir politika olmazdı. Bir devletin dış politikasında istediği değişimi gerçekleştirmemesi aynı zamanda uluslararası konjonktürün buna olanak tanımamasından kaynaklanır. Bu konuda ABD'de Carter yönetiminin dış politikasına bakmak yararlı olacaktır. Carter yönetimi kendinden önceki dönemden farklı olarak Sovyetler Birliği'ne yönelik olarak insan haklarını ön planda tutan bir dış politika izlemiştir. Ne var ki bu dış politika, Soğuk Savaş şartlarına yenik düşmek zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali Sovyetler Birliği'nin değişebileceği yönündeki görüşe olan inanca büyük darbe vurmuştur. Carter'ın Sovyetler Birliği'ne yönelik dış politikasındaki başarısızlığı gerçekleştirilmek istenilen değişikliğin doğru zamanda ve uygun koşullar altında yapılmadığı zaman etkili olmadığını altını çizmektedir. Keza, Batı Almanya'da Willy Brandt'tan sonra işbaşına gelen Schmidt yönetiminin "ostpolitiği" sürdürme yönündeki iradesine karşın, bunda başarılı olmamıştır. Bunun en önemli nedeni, Sovyetler Birliği'nin SS-20 füzelerini Orta Avrupa'ya yerleştirmek istemesi olmuştur. Schmidt'in çözüm olarak Doğu-Batı arasında uzlaşma arayışına girmesi gerilimi düşürmeyi başaramamıştır. ABD'nin Pershing II füzelerini topraklarına yerleştirme önerisiyle karşılaşan Schmidt yö-

⁷³ Maria Papadakis ve Harvey Starr 'Opportunity, Willingness, and Small States: The Relationship Between Environment and Foreign Policy', Charles F. Hermann, Charles W. Kegley, Jr., and James N. Rosenau (der.), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, (Boston: Allen & Unwin, 1987), s. 409-433.

netimi, bu öneriyi kabul ederek tercihini geleneksel müttefiklerinden yana kullanmak zorunda kalmıştır.⁷⁴

SONUÇ

Dış politikadaki süreklilik-değişim çekişmesi, devletlerin dış ilişkilerinde en sık karşılaştıkları dinamik olmaya devam edecektir. Dış politikanın sürekliliği istikrara hizmet etmekle birlikte, bütün iç ve dış dinamikler düşünüldüğünde değişim hemen hemen bütün devletlerin yüz yüze kalacağı bir kaçınılmazlıktır. Süreklilik bir devlete yük oluşturmadığı sürece etkisini koruyacak, aksi takdirde yerini değişime bırakmak zorunda kalacaktır. Özellikle bir devletin dış politika oluşumu devlet dışı aktörlerin rekabetine ne kadar açıksa, o devletin dış politikasındaki süreklilik değişim çekişmesi de kendisini o kadar baskın hissettirecektir.

Dış politikada değişim-süreklilik çekişmesi ile ilgili dinamikler belirlenmiş olmakla birlikte, bu dinamiklerin aralarındaki rekabetin de göz ardı edilemeyecek önemi bulunmaktadır. Dışsal dinamiklerin bir devletin dış politikasındaki sürekliliği aşındırıcı etki yapması, bir devletin dış politikasındaki liderlerin belirleyiciliğini en aza indirmektedir. Bir diğer rekabet ise, iç dinamiklerin mi yoksa dış dinamikler mi daha etkili olduğu konusundadır. İç dinamiklerin dış dinamiklere baskın çıkması ve bunun kalıcı olması bir ülkenin yaşadığı büyüme ile mümkün olabilir. Öte yandan, uluslararası politikada yaşanacak köklü değişiklikler, iç dinamiğe ister istemez baskın çıkarak bir devletin dış politikasında değişimi beraberinde getirecektir.

Değişim bir gerçeklik olduğu kadar aynı zamanda bir gerekliliktir; çünkü bir devlet için uluslararası ilişkilerdeki değişime ayak uyduramamak, mevcut uluslararası düzenin tehditle karşı karşıya kalması durumunda, güvenlik sorunlarına davetiye çıkarmak anlamına gelebilir. Kaldı ki değişim her durumda reel-politik amaçlı değil, uluslararası alanda istikrara hizmet edecek dengelere ulaşmak için de gereklidir. Bir devletin dış politikasındaki en kalıcı değişimin içsel değişim olduğu kuşku götürmezken, en başarılı değişim hiç kuşkusuz sosyal tabanı kuvvetli olan ve aynı zamanda uluslararası düzen üzerinde sarsıcı etkileri olmayacak aşamalı bir değişimdir. Tüm bunlara karşın, beklentileri karşılamayan bir değişim bir devletin dış politikası için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Özellikle kaynaklarla uyumlu olmayan bir değişim, bir devleti çatışmaya sürüklemek ve dışa karşı bağımlılığını artırmak gibi o devletin dış politika dengelerini sarsıcı etki yapabilir. Bu bakımdan, yerine göre istikrara hizmet eden bir süreklilik, sağlıklı gerçekleşecek bir değişimden çok daha değerlidir.

O halde, bir devlet için süreklilik-değişim çekişmesinde ideal olan, sürekliliğin sürdürülemez olduğu noktada o devletin değişime aşama aşama geçmesi ve değişimden kaynaklanacak belirsizlikleri en aza indirmesidir. Ne var ki, uluslararası konjonktür bir devletin kendi iradesi ve kontrolünde değişimi gerçekleştirmesini her zaman mümkün kılmaz. Hiç kuşkusuz bu durum bir devletin uluslararası politikaya yaptığı etkiyle doğrudan ilgilidir. Bütün bunlar göz önünde bulunduruldu-

⁷⁴ Macridis, *Foreign Policy*...,s. 93. Pershing II füzelerinin Batı Almanya'ya yerleştirilmesi Bundestag tarafından reddedilmiştir.

ğunda, süreklilik ve değişim konusunda gözetilmesi gereken ne sürekliliğin değişimin önünü kesecek ölçüde yük haline gelmesi, ne de değişimin istikrara zarar verecek ölçüde bir devletin dış politikasını belirsizliğe sürüklemesidir.

KAYNAKÇA

- Beasley, Ryan K. et al, *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, (Washington D.C.: CQ Press, 2002)
- Brandt, Willy, *Erinnerungen*, 4. Auflage, (Frankfurt am Main: Propyläen, 1990)
- Brzezinski, Zbigniew, *Game Plan: A Geostrategic Framework for the Conduct the US-Soviet Contest*, (Boston: The Atlantic Monthly Press, 1986)
- Choucri, Nazli ve North Robert C., *Nations in Conflict: National Growth and International Violence*, (San Francisco: W. H. Freeman and Company, 1975)
- Christopher, Warren, 'America's Leadership, America's Opportunity', *Foreign Policy*, Cilt 98, No 2, 1995, s.6-27.
- Dağı, İhsan D. , *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998)
- Deutsch, Karl W., *The Analysis of International Relations*, Third Edition, (New Jersey: Prentice Hall, 1988)
- Duttfield, John S., 'Political Culture and State Behavior: Why Germany Confounds Neorealism', *International Organization*, Cilt 53, No 4, 1999, s.761-803.
- Gaddis, John Lewis, *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations, Provocations*, (New York: Oxford University Press, 1992)
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, (Princeton: Princeton University Press, 1981)
- Gorbachev, Mikhail, *Memoirs*, (London: Bantam Books, 1997)
- Halliday, Fred, *Rethinking International Relations*, (Houndmills: Macmillan, 1994)
- Handel, Michael I. 'Surprise and Change in International Politics', *International Security*, Vol. 4 No. 4, Spring 1980, pp. 57-85.
- Hill, Christopher, *Changing Politics of Foreign Policy*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003)
- Hobsbawm, Eric, *Kısa Yirminci Yüzyıl: Aşırılikler Çağı (1914-1991)*, Çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996)
- Hoffmann, Stanley, 'Correspondence: Back to the Future, Part II: International Relations Theory and Post-Cold War Europe', *International Security*, Cilt 15, No 2, 1990, s. 191-192.
- Holsti, K. J., *International Politics: A Framework for Analysis*, Fifth Edition, (New Jersey: Prentice Hall, 1988)
- Jentleson, Bruce W. ve Whytock, Christopher A., 'Who won Libya? The Force-Diplomacy Debate and Its Implications for Theory and Policy' *International Security*, Cilt 30, No 3, 2005, s. 47-87.
- Johnson, Chalmers, *Der Selbstmord der Amerikanischen Demokratie*, Çev: Hans Freundl ve Thomas Pfeiffer, (Munich: Blessing, 2003)

- Kegley, Charles W., Jr. ve Wittkopf, Eugene R., *American Foreign Policy: Pattern and Process*, Second Edition, (New York: St. Martin's Press, 1982)
- Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev. Birtane Karanakçı, Dördüncü Baskı, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993)
- Kissinger, Henry, *American Foreign Policy: Three Essays*, (New York: Norton, 1969)
- Kissinger, Henry, *Diplomacy*, (New York: Simon and Schuster Touchstone, 1995)
- Kissinger, Henry, *White House Years*, (Boston: Little, Brown and Company, 1979)
- Layne, Christopher, 'The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise' *International Security*, Cilt 17, No 4, 1993, s.5-51.
- Macridis, Roy, *Foreign Policy in World Politics*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1992)
- Mearsheimer, John J. 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War' *International Security*, Cilt 15, No 1, 1990, s. 5-56.
- Mearsheimer, John J. ve Walt, Stephen M., *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007)
- Milani, Mohsen M., 'Iran, the Status Quo Power', *Current History*, Cilt 104, No: 678, 2005, s. 30-36.
- Modelski, George, *A Theory of Foreign Policy*, (New York, Frederick A. Praeger, 1962)
- Morgenthau, Hans J., *Politics among Nations*, Fourth Edition (New York: Alfred A. Knopf, 1967)
- Ozar, Önder, 'Iran's Foreign Policy in the post-Revolutionary Era', *Turkish Review of Middle East Studies*, Cilt 15, Annual 2004, s.267-328.
- Papadakis, Maria ve Starr, Harvey, 'Opportunity, Willingness, and Small States: The Relationship Between Environment and Foreign Policy', *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Charles F. Hermann, Charles W. Kegley, Jr., and James N. Rosenau (der.), (Boston: Allen & Unwin, 1987), s. 409-433.
- Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, (New York: The Free Press, 1971)
- Russett, Bruce ve Starr Harvey, *World Politics: The Menu for Choice*, Fifth Edition, (New York: Freeman, 1996)
- Sakwa, Richard, *Russian Politics and Society*, Third Edition, (New York: Routledge, 2002)
- Sander, Oral, 'Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri' Melek Fırat (der.), *Türkiye'nin Dış Politikası*, 3.Baskı, (Ankara, İmge Kitabevi, 2006)
- Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, (New York: McGraw-Hill, 1979)
- Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, (Princeton: Princeton University Press, 1998)